

СЕКЦИЯ 5. МОЛОДАЯ НАУКА

УДК 94(476)+94(100)«1914/1918»

Я. А. Бодрыкаў

ПРАЦОЎНАЯ ДАПАМОГА ЯК ФАКТАР САЦЫЯЛЬНАЙ ПАДТРЫМКІ СЕМ'ЯЎ МАБІЛІЗАВАННЫХ НІЖНІХ ЧЫНОЎ І РАТНІКАЎ АПАЛЧЭННЯ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ ПАДЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (1914–1918 ГГ.)

Анотацыя. Даследуецца працоўная дапамога як фактар сацыяльнай падтрымкі сем'яў мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння на тэрыторыі беларускіх губерняў падчас Першай сусветнай вайны. Адзначаюцца формы працоўнай дапамогі і роля ўладаў у яе арганізацыі. Звяртаецца ўвага на асаблівую ролю «вучнёўскіх дружын» у аказанні працоўнай дапамогі насельніцтву. Аналізуюцца розніца ў патрэбах аказання дапамогі гарадскім і сельскім сем'ям мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння, прычыны і наступствы скарачэння працоўнай дапамогі.

Ключавыя словы: Першая сусветная вайна, працоўная дапамога, вучнёўскія дружны, мабілізаваныя ніжнія чыны і ратнікі апалчэння.

Першая сусветная вайна стала адным з самых маштабных узброеных канфліктаў у гісторыі чалавецтва. Расійская імперыя, у склад якой уваходзілі і беларускія землі, распачала мабілізацыю ў ліпені 1914 г., яшчэ да афіцыйнага ўступлення ў вайну. Толькі за лета 1914 г. з тэрыторыі 5-ці губерняў, у якіх пражывала пераважна беларускае насельніцтва, было мабілізавана да 150 тыс. чалавек. У далейшыя гады мабілізацыйныя мерапрыемствы толькі працягваліся. Згодна закону ад 25 чэрвеня 1912 г. на безумоўную дзяржаўную дапамогу маглі разлічваць толькі «законная» жонка і дзеці (да 17-гадовага ўзросту) мабілізаваных у войска ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння. Акрамя таго, дзяржаўная падтрымка магла аказвацца бацькам, братам, сёстрам, дзядам і бабкам, калі яны да вайны ўтрымліваліся працай мабілізаванага сваяка. Дзецям да 5 гадоў дапамога выдавалася ў палавінным памеры [1, с. 431]. Варта адзначыць і тое, што дзяржаўная дапамога разлічвалася толькі на харчаванне і вельмі часта была недастатковай, асабліва для бедных сем'яў ці сем'яў з вялікай колькасцю непаўналетніх дзяцей. Такім чынам, значная частка сваякоў мабілізаваных не атрымлівала дапамогу ці атрымлівала яе ў недастатковым памеры. Такім сем'ям аказвалі дадатковую дапамогу прадстаўнікі мясцовых органаў самакіравання, дабрачынныя арганізацыі, прадстаўнікі духавенства і мясцовыя жыхары. Адною з распаўсюджаных форм падтрымкі сем'яў мабілізаваных на тэрыторыі беларускіх губерняў стала працоўная дапамога.

У гістарыяграфіі азначаная тэма разглядалася пераважна расійскімі даследчыкамі ў кантэксце агульнага даследавання праблем сацыяльнай дапамогі сем'ям мабілізаваных у Расійскай імперыі падчас Першай сусветнай вайны. Фрагментарна закраналі ў сваіх дысертацыях дадзенае пытанне расійскія гісторыкі А. М. Грыцаева [3] і А. Д. Грудзіна [4]. Акрамя таго, праблему сацыяльнай дапамогі сем'ям мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння разглядалі ў сваіх артыкулах даследчыкі Л. А. Булгакава [1], Н. Л. Пушкарова і П. П. Шчарбінін [9], В. В. Васіленка і Ю. М. Усцінава [2]. Праблема аказання сацыяльнай дапамогі сем'ям мабілізаваных разглядаецца ў агульным кантэксце Расійскай імперыі ва ўсіх адзначаных працах, акрамя артыкула беларускага даследчыка В. В. Васіленкі і расійскай даследчыцы Ю. М. Усцінавай, у якім геаграфічныя межы даследавання ахопліваюць Магілёўскую губерню. Такім чынам, пытанне працоўнай дапамогі сем'ям мабілізаваных на тэрыторыі беларускіх губерняў на дадзены момант з'яўляецца перспектыўным для далейшых даследаванняў.

Ужо ў першыя месяцы вайны на тэрыторыі беларускіх губерняў была створана сетка валасных і гарадскіх папячыцельстваў, якія займаліся аказаннем дапамогі сем'ям мабілізаваных. Асноўнай задачай папячыцельстваў было аказанне грашовай дапамогі сем'ям, якія павінны былі яе атрымаць па закону ад 25 чэрвеня 1912 г. Аднак пытанне працоўнай дапамогі ў многіх мясцовасцях стаяла даволі востра, таму гарадскія і валасныя папячыцельства імкнуліся аказаць дапамогу і ў гэтай сферы. Варта адзначыць, што патрэбы гарадскіх і сельскіх сем'яў мабілізаваных у азначаным пытанні істотна адрозніваліся. Жонкі і дзеці мабілізаваных у гарадской мясцовасці часцей шукалі дадатковыя магчымасці для працаўладкавання, чым непасрэдна працоўную дапамогу.

Дзяржаўныя і дабрачынныя арганізацыі актыўна аказвалі дапамогу ў працаўладкаванні тым сваякам мабілізаваных, хто жадаў атрымаць дадатковы заробак. Асабліва гэта тычылася гарадоў, дзе існавалі буйныя прадпрыемствы грамадзянскай і ваеннай вытворчасці. Так, у Мінску Бюро працы, створанае пры Гарадскім камітэце па аказанню дапамогі сем'ям мабілізаваных, дапамагала з працаўладкаваннем на заводы і ў пральні. Па стане на студзень 1915 г. у Бюро працы на ўліку былі зарэгістраваныя 2089 чалавек, з якіх 840 былі членамі сем'яў вайскоўцаў. На гэты ж час з агульнай колькасці зарэгістраваных працу атрымалі 1395 чалавек [8, с. 13–16]. У Магілёве намаганні мясцовага грамадскага камітэта па аказанні дапамогі асобам, прызваным на дзейную вайсковую службу, і іх сем'ям для працаўладкавання сваякоў мабілізаваных былі адкрытыя швейная майстэрня і пральня [2, с. 28].

Сем'і мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння ў сельскай мясцовасці ў пераважнай большасці мелі ўласныя гаспадаркі, з якіх (тым больш пры наяўнасці грашовых выплат ад дзяржавы) можна было пракарміцца. Аднак у дадзеным выпадку паўставала пытанне аказання працоўнай дапамогі, бо мабілізацыя нярэдка пакідала гаспадаркі без адзінага гаспадара, а ўвесь цяжар

мужчынскай працы лажыўся на жанчын, дзяцей ці старых людзей. Такім чынам, у сельскай мясцовасці найбольш запатрабаванай была менавіта працоўная дапамога, а не дапамога ў працаўладкаванні. Улады імкнуліся заахвоціць насельніцтва да дапамогі сем'ям мабілізаваных у зборы ўраджаю, засева палёў і дастаўцы дроў, што знаходзіла пэўны водгук сярод сялян. Патрыятычны парыў першых месяцаў вайны ўплываў і на некаторых памешчыкаў, якія таксама імкнуліся асабіста аказаць дапамогу сем'ям вайскоўцаў. Так, напрыклад, у Амельнянскай воласці Ігуменскага павета Мінскай губерні памешчык Ратынскі асабіста дапамагаў сем'ям мабілізаваных з засевам палёў [6, арк. 12].

Мясцовыя ўлады таксама імкнуліся аказаць дадатковую дапамогу ў арганізацыі сельскагаспадарчых работ, бо ад гэтага залежаў не толькі дабрабыт сем'яў мабілізаваных, але і харчовая бяспека рэгіёну. Так, улады Мінскай губерні стварылі сістэму перасовачных абозаў з інструментамі, якія выкарыстоўваліся для дапамогі сем'ям мабілізаваных [5, арк. 25]. Аднак найбольш вядомым вынаходніцтвам у дадзенай сферы, якое практыкавалася на тэрыторыі ўсёй Расійскай імперыі, стала арганізацыя «вучнёўскіх дружын» з навучэнцаў і выкладчыкаў, якія дапамагалі па гаспадарцы сваякам мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння. Такія дружныны складаліся з 15–20 вучняў-добраахвотнікаў, на чале якіх стаяў настаўнік або сельскі староста. Дружыннікі бясплатна выконвалі сельскагаспадарчыя работы ў гаспадарках сем'яў мабілізаваных, за што атрымлівалі часовае прыстанішча і харчаванне ад гаспадароў. Кошт харчавання гаспадарам павінен быў аплаціць Камітэт Вялікай княгіні Елізаветы Фёдараўны (вядомы як «Елізавецінскі камітэт»), які займаўся дапамогай сем'ям мабілізаваных [3, с. 113]. Аднак, па меркаванні некаторых жонак мабілізаваных, праца дружыннікаў была малапрадуктыўнай, а выдаткі на харчаванне ў выніку не кампенсаваліся. У то жа час сустракаюцца і супрацьлеглыя меркаванні, з чаго можна зрабіць выснову, што якасць працы «вучнёўскіх дружын» магла адрознівацца і залежала непасрэдна ад стараннасці і жадання працаваць саміх вучняў [9, с. 155].

Прадстаўнікі мясцовых уладаў, у тым ліку і магілёўскі губернатар А. І. Пільц, выдавалі адозвы, у якіх заклікалі моладзь уступаць у «вучнёўскія дружныны», апелюючы, у тым ліку, да іх патрыятычных пачуццяў [7, арк. 23]. Для большага заахвочвання моладзі ў 1916 г. улады Расійскай імперыі выпусцілі спецыяльны нагрудны знак у выглядзе медалю, якім узнагароджваліся найбольш актыўныя дружыннікі, а таксама стваральнікі і кіраўнікі такіх аб'яднанняў [3, с. 114].

Няўдалы для Расійскай імперыі працяг вайны і істотнае падаражанне тавараў першай неабходнасці выклікалі расчараванне і апатыю ў значнай часткі насельніцтва, што выявілася ў тым ліку і ў скарачэнні памераў сацыяльнай дапамогі сем'ям мабілізаваных з боку насельніцтва. Лютаўская рэвалюцыя 1917 г. прывяла да ліквідацыі многіх дабрачынных устаноў, у тым ліку і «Елізавецінскага камітэту», які фактычна курыраваў дзейнасць «вучнёўскіх

дружын». Працоўная дапамога сем'ям мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння, асабліва ў сельскай мясцовасці, засталася пераважна як праява суседскай узаемадапамогі, якая ў большасці выпадкаў мела абмежаваны характар. Істотнае пагаршэнне становішча сваіх сем'яў у тыле стала адным з каталізатараў масавага дэзерцірства салдат з войска ў 1917 – пачатку 1918 г.

У заключэнні трэба адзначыць, што працоўная дапамога для сем'яў мабілізаваных ніжніх чыноў і ратнікаў апалчэння была больш уласціва для жыхароў сельскай мясцовасці, у той час як гарадскія сем'і часцей шукалі магчымасці для дадатковага працаўладкавання. Найбольш актыўна працоўная дапамога аказвалася ў першы перыяд вайны, калі ўлады Расійскай імперыі і мясцовыя ўлады аказвалі неабходную фінансавую і арганізацыйную падтрымку, а сярод насельніцтва распаўсюджвалася ўяўленне аб «усенародным» характары вайны і неабходнасці аказання адпаведнай дапамогі сем'ям тых, хто быў прызваны ў войска. Асаблівую ролю ў арганізацыі працоўнай дапамогі аказалі «вучнёўскія дружыны», дзейнасць якіх самім насельніцтвам успрымалася неадназначна. Працоўная дапамога стала важным фактарам сацыяльнай падтрымкі сем'яў мабілізаваных і захавання пэўнай сацыяльнай стабільнасці на тэрыторыі беларускіх губерняў. Аднак істотнае зніжэнне памераў гэтай падтрымкі прывяло да пашырэння рэвалюцыйных настрояў не толькі сярод сем'яў мабілізаваных, але і сярод саміх вайскоўцаў.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. **Булгакова, Л. А.** Привилегированные бедняки: помощь солдатским семьям в годы Первой мировой войны / Л. А. Булгакова // На пути к революционным потрясениям. Из истории России второй половины XIX – начала XX века: материалы конф. памяти В. С. Дякина. – Санкт-Петербург; Кишинев: Nestor–Historia, 2001. – С. 429–493.
2. **Василенко, В. В.** Система мероприятий по оказанию помощи семьям призванных на войну в Могилевской губернии Минского военного округа в 1914–1915 гг. / В. В. Василенко, Ю. Н. Устинова // Вестн. Брян. гос. ун-та. – 2020. – № 1. – С. 24–31.
3. **Грицаева, А. Н.** Благотворительность в России и годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917 г.): опыт помощи пострадавшим от военных действий: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / А. Н. Грицаева. – Москва, 2008. – 289 л.
4. **Грудина, А. Д.** Государственная помощь семьям нижних чинов российской армии в годы Первой мировой войны: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / А. Д. Грудина. – Брянск, 2019. – 242 л.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 80. Воп. 1. Спр. 1.
6. НГАБ. – Ф. 1596. Воп. 6. Спр. 15.
7. НГАБ. – Ф. 2260. Воп. 1. Спр. 614.
8. Отчет о деятельности Минского городского комитета общественной помощи семьям нижних чинов запаса армии и ратников государственного ополчения, призванных на действительную службу. – Минск : Губ. тип., 1915. – 31 с.
9. **Пушкарева, Н. Л.** Организация призрения семей нижних чинов в годы Первой мировой войны / Н. Л. Пушкарева, П. П. Щербинин // Журн. исслед. соц. политики. – 2005. – Т. 3, № 2. – С. 147–162.